

Література

1. Брагинский М. И. Договорное право: Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 1997. – 681 с.
2. Новицкий И. Б. Общее учение об обязательстве / И. Б. Новицкий, Л. А. Лунц. – М. : Юриздат, 1950. – 416 с.
3. Гавзе Ф. И. Обязательственное право: Общие положения / Ф. И. Гавзе. – Минск : БГУ, 1968. – 128 с.
4. Советское гражданское право : учебник : в 2 т. Т. 1 / под ред. О. А. Красавчикова. – [3-е изд.]. – М. : Высш. шк., – 1985. – 544 с.
5. Пронина М. Г. Имущественный наем в отношениях между социалистическими организациями / М. Г. Пронина. – Минск : Наука и техника, 1969. – 140 с.
6. Про оренду державного та комунального майна : закон України від 14 берез. 1995 р. № 98/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 15. – Ст. 99.
7. Основи економічної теорії : підручник : у 2 кн. Кн. 2: Підприємство, маркетинг, менеджмент в національному та світовому господарстві / [за ред. Ю. В. Ніколенка]. – [2-ге вид.]. – К. : Либідь, 1998. – 272 с.
8. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
9. Типовий договір оренди цілісного майнового комплексу державного підприємства (структурного підрозділу підприємства) [Електронний ресурс] : затв. наказом Фонду державного майна України від 23 серп. 2000 р. № 1774. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0259-96>. – Назва з екрану.
10. Советское гражданское право : учебник : в 2 ч. Ч. 2 / под ред. В. А. Рясенцева. – [3-е изд.]. – М. : Юрид. лит., – 1987. – 576 с.
11. Занковская С. В. Договор имущественного найма по советскому гражданскому праву : лекция для студ. ВЮЗИ / С. В. Занковская ; под ред. В. А. Рясенцева. – М. : Изд-во всесоюз. юрид. заоч. ин-та, 1953. – 32 с.
12. Иоффе О. С. Советское гражданское право : курс лекций : в 3 т. Т. 2: Отдельные виды обязательств / О. С. Иоффе. – Л. : ЛГУ, 1961. – 532 с.
13. Гончарова Н. В. На перекрестке мнений / Н. В. Гончарова // Хозяйство и право. – 1991. – № 2. – С. 55–58.

Надійшла до редколегії 21.06.2010

УДК 347.73

О. В. ОСТРОГЛЯД,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри господарського та екологічного права

Прикарпатського юридичного інституту

Львівського державного університету внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ, ЩО ВХОДЯТЬ У ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Розглянуто сучасний стан розуміння предмета фінансового права. Проаналізовано різні підходи до розуміння предмета фінансового права, а також ознаки, які відрізняють страхові відносини відносини, що входять у предмет регулювання фінансового права, від відносин, що регулюються іншими галузями права. Вказано перспективи розвитку предмета фінансового права шляхом урегулювання зазначених дискусійних питань.

ОСТРОГЛЯД А. В. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОТНОШЕНИЙ В ОБЛАСТИ СТРАХОВАНИЯ, КОТОРЫЕ ВХОДЯТ В ПРЕДМЕТ ФИНАНСОВОГО ПРАВА

Рассмотрено современное состояние понимания предмета финансового права. Проанализированы признаки, отличающие страховые отношения, которые входят в предмет регулирования финансового права, от отношений, которые регулируются другими отраслями права. Указаны перспективы развития предмета финансового права путем урегулирования отмеченных дискуссионных вопросов.

OSTROGLYAD O. DEFINITION OF RELATIONS IN THE SPHERE OF INSURANCE THAT ARE INCLUDED INTO THE SUBJECT OF FINANCIAL LAW

Current state of understanding the subject of financial law is considered. Features, which distinguish insurance relations included in the subject of financial law regulation, from relations regulated by other fields of law are analyzed. Perspectives of financial law subject's development through settlement of mentioned controversial problems are pointed.

Державні фінанси посідали і посідають головне місце на всіх суспільно-економічних етапах розвитку держави. Фінансові відносини є

невід'ємним атрибутом держави, проте їх зміст під впливом політико-економічних, соціальних, правових та інших процесів підлягає зміні.

Зміни, які на даний час відбуваються в Україні, можна розглядати як підтвердження утворення нових фінансових відносин, що регулюються фінансово-правовими нормами, а це, у свою чергу, приводить до розширення, уточнення і зміни предмета фінансового права.

З іншого боку, соціально-економічні та політичні процеси кінця минулого століття через нестабільність правового регулювання, часту зміну законодавства призвели до невідповідного розширення предмета фінансового права за рахунок включення до нього і приватно-правових інститутів.

За останні роки наука фінансового права і правове регулювання відносин у сфері страхування розвивалися в умовах постійного реформування соціально-економічної системи держави і зміни загальних концепцій розвитку суспільства.

Зміни в соціально-економічному й політичному устрої суспільства, кардинальне реформування фінансової системи держави привели до виникнення принципово нових суспільних відносин у сфері страхування, до нової ролі держави в публічно-правовому, більшою мірою фінансово-правовому, регулюванні, оскільки страхування, за твердженням А. А. Мамедова, – це перш за все відносини, пов'язані з формуванням, перерозподілом і використанням цільових фондів грошових засобів [1, с. 75].

У фінансово-правовій науці і далі гостро постає питання про визначення предмета й системи фінансового права. Однією з найбільш вразливих ділянок на межі фінансово-правового регулювання, як зазначає В. В. Стрельников, є відносини у сфері страхування. Слід визнати, що єдиний науковий підхід з цієї проблематики відсутній. Можна лише відзначити тенденцію зменшення фінансово-правової складової в системі регулювання страхових відносин, що розпочалася з ліквідацією державної страхової монополії. У зв'язку з тим, що переважна більшість страхових організацій, а відповідно фондів грошових засобів, відокремлені від держави, відносини у сфері страхування почали регулюватися головним чином нормами цивільного й адміністративного права [2, с. 43]. Тому важливо визначити ті відносини у сфері страхування, що підпадають під предмет регулювання фінансового права.

Оскільки фінансові відносини, зокрема страхові, надзвичайно важливі для життєздатності всієї держави, вони повинні всесторонньо вивчатися фінансово-правовою наукою. Дискусії, які періодично виникають стосовно предмета фінансового права, місця фінансо-

вого права в системі українського права викликають об'єктивну потребу аналізу й уточнення предмета фінансового права, що можна визначити як **мету** дослідження.

Необхідно також зазначити, що окремі аспекти, пов'язані з визначенням відносин страхування, що входять у предмет фінансового права, і раніше досліджувалися, зокрема цьому питанню присвятили свої праці А. Ю. Анішин, Д. В. Вінницький, А. А. Мамедов, В. В. Стрельников, Н. І. Хімичева тощо.

Гострота теми, як зазначає Н. А. Шевельова, пояснюється тим, що у спеціальній літературі сформульовані достатньо суперечливі підходи до визначення кола суспільних відносин, що включаються у «відомство» фінансового права [3, с. 5].

Як слушно відмічає А. Ю. Анішин, предмет фінансового права в ринкових умовах суттєво змінився, і незважаючи на те, що частина фінансових відносин почала регулюватися цивільним правом, у цілому фінансово-правові відносини мають тенденцію до розширення, відповідно ця ж тенденція характерна і для предмета фінансового права [4, с. 9].

Аналізуючи місце страхових відносин у предметі фінансового права, необхідно виходити з розуміння фінансового права, яке надають провідні науковці в цій сфері.

Фінансове право є сукупністю правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів держави і територіальних громад [5, с. 53].

Фінансове право – це система правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі утворення, розподілення та використання централізованих та децентралізованих фондів коштів держави, органів місцевого самоврядування, необхідних для реалізації їх завдань і функцій [6, с. 85].

Фінансове право – це складна й неподільна галузь права, що являє собою взаємопов'язаний і взаємозумовлений синтез норм права, які регулюють суспільні відносини з приводу акумуляції, перерозподілу й використання грошових засобів централізованих та децентралізованих фондів [4, с. 10].

Уся сукупність визначень предмета фінансового права і самого фінансового права, вказує Н. А. Шевельова, розпадається на дві групи. Визначення першої групи можна сформулювати так: предметом фінансового права визнають суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням фінансової діяльності держави і муніципальних утворень. Найбільш поширеним визначенням фінансового права є

наступне: «Фінансове право – це сукупність юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають в процесі фінансової діяльності держави для забезпечення безперервного здійснення її завдань і функцій на кожному етапі розвитку» [3, с. 6].

Визначення другої групи включають у предмет фінансового права суспільні відносини, що виникають у зв'язку з утворенням, розподіленням і використанням централізованих фондів грошових коштів. Фінансовим правом визнається сукупність юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі утворення, розподілу й використання грошових фондів (фінансових ресурсів) держави й органів місцевого самоврядування, необхідних для реалізації їх завдань [3, с. 6].

У визначеннях першої групи відбивається розуміння фінансового права, що склалося в радянський період, коли практично всі фінансові ресурси належали державі і нею регулювалися. Включення в предмет фінансового права суспільних відносин з приводу фінансів підприємств, страхування, банківського кредиту відповідало тодішнім реаліям, але сьогодні ситуація інша. На нашу думку, критерієм віднесення тих або інших суспільних відносин до фінансових може бути правомочність публічного суб'єкта на вилучення грошових коштів у інших суб'єктів права, їх розподілення й використання вилученого в публічному інтересі.

Як вбачається з наведених визначень, всі автори єдині тільки в одному: фінансове право регулює відносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням фінансової діяльності держави, а фінансовою діяльністю охоплюються як централізовані, так і децентралізовані фінанси.

Н. А. Шевельова підкреслює, що позицію про регулювання фінансовим правом децентралізованих грошових фондів необхідно піддати критичному аналізу. Для цього необхідно вичленувати публічний аспект існування таких грошових фондів, який може охоплюватися предметом фінансового права, і відокремити його від приватноправових проявів децентралізованих фінансів, якими б великими і значущими вони не здавалися (фінанси підприємств, банків, страхових організацій). Принциповим моментом є також розуміння того, що участь держави (муніципальних утворень) у цивільному обороті безпосередньо або через спеціально створювані організації спирається, перш за все, на норми цивільного, а не фінансового права [3, с. 7].

Отже, в науці фінансового права предмет цієї галузі права традиційно визначається через відносини, що виникають у процесі фінансової діяльності держави й муніципальних утворень або в процесі утворення, розподілення та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів.

Таким чином, на сьогодні основною ознакою в характеристиці відносин, що становлять предмет фінансового права, є їх майновий характер. У зв'язку з цим М. В. Карасьова зазначає, що необхідно змінити погляд на предмет фінансового права, дещо інакше розкривати зміст фінансової діяльності держави й муніципальних утворень, а саме перенести акценти з управлінського характеру відносин, що становлять предмет фінансового права, на майновий характер даних відносин [7, с. 13].

Проте майновий характер фінансових відносин має суттєві відмінності від майнового характеру насамперед цивільних відносин; це стосується, наприклад, порядку розпорядження державним і місцевим бюджетами, який здійснюється на підставі фінансових норм, а не цивільних, особливим порядком відчуження юридичних осіб, у яких є податкова заборгованість тощо.

У зв'язку з цим на даному етапі розвитку фінансового права варто характеризувати предмет фінансового права через майнові й пов'язані з ними немайнові відносини (бюджетно-процесуальні, податково-процесуальні тощо), що виникають у процесі фінансової діяльності держави й муніципальних утворень [7, с. 14].

Можна зробити висновок, що ознаками, які відрізняють відносини, що входять до предмета регулювання фінансового права, від відносин, що регулюються іншими галузями права, є:

- наявність публічного інтересу, направленість на утворення, розподіл і використання державних і місцевих фінансових ресурсів;
- їх майновий чи пов'язаний із майновим характер;

Також варто виділити ще одну ознаку, на яку вказує Е. С. Дмитренко: одним із суб'єктів фінансових правовідносин є держава, її органи і установи, територіальні громади, тобто органи державної і місцевої влади [6, с. 86].

Саме вказані характеристики і буде взято за основу в виділенні тих груп страхових відносин, що входять до предмета фінансового права.

Страхове право включає в себе норми приватного і публічного права, що об'єктивно виражає наявність приватних і публічних інтересів у сфері страхування. Дане положення й обумовлює виникнення дискусій щодо віднесення

страхових відносин до різних галузей права України.

У багатьох підручниках з фінансового права фінанси страхових організацій включаються в предмет фінансового права.

Проте існує і протилежна думка, за якою інститут страхування неподільно належить цивільному праву й регулюється актами цивільного законодавства. Грошові кошти, що акумулюються страховими компаніями, належать їм, як і іншим юридичним особам, на праві власності або господарського відання. Використання державою фінансових ресурсів страхових компаній в публічному інтересі можливо лише в рамках податкових вилучень [3, с. 7]. Слід відзначити, що положення про те, що до фінансово-правових відносин у сфері страхування належить стягнення податків з страхових організацій, як і, наприклад, ліцензування страхової діяльності, призводить до необґрунтованого розширення інституту страхування, що входить до фінансового права.

Стосовно іншого виду страхування – обов'язкового, Н. А. Шевельова, наприклад, стверджує, що включення фінансової діяльності держави у сфері обов'язкового страхування в предмет фінансового права має під собою не більше підстав, ніж включення фінансової діяльності публічних утворень у сфері природокористування, транспорту, науки, освіти тощо [3, с. 8].

Незважаючи на те, що публічно-правові відносини у сфері страхування регулюються, крім фінансового, нормами конституційного, адміністративного та інших публічних галузей чи інститутів, можна виокремити і групи відносин у сфері страхування, що підпадають під регулювання саме фінансовим правом. Зокрема, під регулювання фінансового права, зважаючи на наведені вище ознаки відносин, які входять у предмет фінансового права, в галузі страхування, підпадає загальнообов'язкове державне соціальне і медичне страхування, оскільки в цих випадках страхові платежі за своєю сутністю набувають статусу загальнообов'язкових зборів.

Крім того, В. В. Стрельников наводить, зважаючи на предмет і метод фінансового права, особливості страхових відносин, групу ознак у вигляді тесту, для визначення публічної (фінансово-правової) складової в страхових відносинах:

1. Правовий статус страховика.
2. Правовий режим страхового фонду (фондів).
3. Мета діяльності страховика і інших учасників страхового правовідношення. Зокрема, публічні інтереси можуть бути обумовлені високою вірогідністю і значною кількістю

страхових випадків.

4. Відсутність диспозитивних, зокрема договірних, основ у регулюванні страхових відносин.

5. Правова природа страхових внесків, механізм їх сплати.

6. Характер санкцій за несплату страхових внесків і інші правопорушення в сфері страхування.

7. Загальна направленість правового регулювання [2, с. 44–45].

Застосувавши вказаний тест до страхових відносин, що існують на сьогодні в Україні, можна структурно визначити фінансово-правовий інститут страхування та його межі й підтвердити вищенаведене положення, згідно з яким до відносин у галузі страхування, що входять у предмет фінансового права, підпадає загальнообов'язкове державне соціальне й медичне страхування, тобто відносини щодо мобілізації, розподілу й використання відповідних страхових фондів. Це зумовлено тим, що страховиками в такому випадку виступають державні цільові позабюджетні фонди: Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття; страховики мають публічний інтерес; настання страхового випадку (наприклад досягнення пенсійного віку) відзначається високою вірогідністю; правовідносини у сфері загальнообов'язкового державного соціального й медичного страхування у своїй основі імперативні тощо.

Окремо слід вказати на нові страхові відносини, які отримали нормативне закріплення в 2002 р., у зв'язку з прийняттям Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» [8, с. 30] і які, зважаючи на вказані вище риси, підпадають під фінансово-правове регулювання – відносини зі страхування вкладів фізичних осіб або відносини щодо утворення, розподілення і використання фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Дані відносини регулюються фінансовим правом, оскільки, якщо зважати на вказані вище риси, страховиком у даному випадку виступає Фонд гарантування вкладів фізичних осіб – державна спеціалізована установа, яка виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб [8, с. 30]; наявний безумовно публічний інтерес – сприяння стабільності фінансово-грошової системи України; як свідчить практика останніх років, вірогідність настання страхових випадків дуже

висока; страхові внески мають обов'язковий характер; наявність пені, яку сплачують учасники (тимчасові учасники) Фонду за несвоєчасне або неповне перерахування зборів до Фонду тощо.

Можна зробити **висновок**, що до відносин у сфері страхування, які входять до предмета фінансового права, належать загальнообов'язкове державне соціальне й медичне страхування, а також відносини щодо гарантування

вкладів фізичних осіб, тобто відносини щодо мобілізації, розподілення і використання відповідних страхових фондів. Також слід відзначити, що зміни, які на даний час відбуваються в Україні, призводять до утворення нових фінансових відносин і у сфері страхування, що регулюються фінансово-правовими нормами, а це, у свою чергу, приводитиме до розширення, уточнення і зміни предмета фінансового права.

Література

1. Мамедов А. А. Государство и страхование / А. А. Мамедов // Государство и право. – 2004. – № 10. – С. 75–83.
2. Стрельников В. В. Финансово-правовое регулирование страхования / В. В. Стрельников // Финансовое право. – 2005. – № 2. – С. 43–48.
3. Шевелева Н. А. Финансовое право: Новый этап развития / Н. А. Шевелева // Правоведение. – 2002. – № 5 (244). – С. 5–12.
4. Анишин А. Ю. Предмет финансового права: современное состояние : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Анишин Аркадий Юркович. – М., 2004. – 216 с.
5. Фінансове право України : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін.]. – К. : Правова єдність, 2009. – 395 с.
6. Дмитренко Е. С. Фінансове право України. Загальна частина : навч. посіб. / Дмитренко Е. С. – К. : Алерта ; КНТ, 2006. – 376 с.
7. Карасева М. В. Финансовое право России в XXI веке: Новые акценты / М. В. Карасева // Правоведение. – 2002. – № 5 (244). – С. 12–16.
8. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб : закон України від 20 верес. 2001 р. № 2740-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 5. – Ст. 30.

Надійшла до редколегії 31.08.2010

УДК 347.734

В. С. СИМОВ'ЯН,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

КОЛІЗІЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПОНЯТЬ «БАНКІВСЬКИЙ КОНТРОЛЬ» ТА «БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД»

Визначено, що колізія в чинному законодавстві України щодо понять «банківський контроль» і «банківський нагляд» має негативні наслідки для правозастосовної практики в банківській діяльності, для попередження банківських правопорушень та злочинів. Запропоновано зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність».

СИМОВ'ЯН В. С. КОЛЛИЗИИ ДЕЙСТВУЮЩЕГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОТНОСИТЕЛЬНО СУЩНОСТИ «БАНКОВСКИЙ КОНТРОЛЬ» И «БАНКОВСКИЙ НАДЗОР»

Определено, что коллизия в действующем законодательстве Украины относительно понятий «банковский контроль» и «банковский надзор» имеет отрицательные последствия для практики в банковской деятельности и для предупреждения банковских правонарушений и преступлений. Предложены изменения к Закону Украины «О банках и банковской деятельности».

SYMOVIAN V. COLLISIONS OF THE LEGISLATION IN FORCE CONCERNING THE ESSENCE «BANK CONTROL» AND «BANK SUPERVISION»

It is determined that collision about the essence and definition of «bank control» and «bank supervision» in Ukrainian legislation in force has negative consequences for practice in bank activity and for prevention of bank offences and crimes. Amendments to the Law of Ukraine «On Banks and Bank Activity» are offered.

В умовах децентралізації і комерціалізації банківської системи України, поширення господарських зв'язків і кредитних операцій роль

банків в Україні змінилася. В українських банках реалізація комерційних інтересів іноді здійснюється всупереч інтересам держави і